

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДНИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Кошелева Н.Г.

Українська інженерно-педагогічна академія

Стаття присвячена актуальній проблемі підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Визначено необхідність формування високого рівня їх професійної компетентності. Проведено аналіз науково-педагогічної літератури та систематизовано підходи науковців щодо визначення понять «професійна компетентність», «професійна компетентність соціальних педагогів». За результатами проведеного аналізу та на основі власних досліджень розроблено зміст компонентів професійної компетентності соціального педагога, що є цільовими орієнтирами його підготовки у ВНЗ.

Ключові слова: професійна компетентність, соціальні педагоги, професійна компетентність соціальних педагогів.

Постановка проблеми. Професія соціального педагога є достатньо новою. Підготовка до неї стала відповіддю сфери освіти на зростаючу необхідність у фахівцеві, що створює сприятливі умови для гармонійного розвитку і благополучної соціалізації особистості дитини. Останніми роками зросла кількість сімей, які не можуть забезпечити умови для успішного становлення дитини, збільшився рівень дитячої злочинності та девіантної поведінки. Відповідно, зростає потреба у фахівцях, які б комплексно займалися дитячими проблемами подібного роду. Такими фахівцями є соціальні педагоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці вже давно досліджували проблеми впливу соціального середовища на становлення й розвиток дитини. Цим займалися ще в XIX – XX ст. у межах власних педагогічних досліджень М. Пирогов, К. Ушинський, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Саме в XX ст. виділення соціальної педагогіки стало можливим у межах педології, основним завданням якої було дослідження дітей на різних вікових етапах. Педологами були Б. Залкінд, П. Блонський, Л. Виготський та ін. Ідеї педології сприйняли і розвивали В. Бехтерев, Г. Россолімо, А. Нечаєв та ін. У сучасній вітчизняній теорії і практиці різні аспекти соціально-педагогічної діяльності розкриваються в дослідженнях таких науковців, як Н. Абашкіна, О. Безпалько, І. Зверева, Л. Міщик, А. Капська та ін. [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інтерес до даної сфери обумовлений протиріччям між соціальним замовленням на професію соціального педагога та недостатнім рівнем та кількістю підготовки фахівців даного напрямку в Україні, про що яскраво свідчить наведена в [5] незадовільна статистика.

Мета статті – визначення та характеристика складників професійної компетентності соціальних педагогів як важливих цільових орієнтирів їх підготовки у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Відомий український теоретик у галузі соціальної педагогіки А. Капська зазначає, що соціально-педагогічна діяльність полягає у наданні допомоги людині, сім'ї, групі осіб, котрі потрапляють у складну ситуацію, шляхом матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної підтримки [7, с. 16]). О. Безпалько в [7, с. 49–50], базуючись на теоре-

тичних підходах Т. Алексеєнко, І. Зверєвої, В. Нікітіна, вважає, що соціально-педагогічною можна вважати діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини. Її метою і результатом є формування в особистості певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, самовизначення та самоствердження як складників суспільного буття відповідно до її можливостей та особливостей соціального середовища.

Пріоритетними завданнями досліджуваної діяльності є [7, с. 49–50]: зміцнення та активізація адаптаційного потенціалу особистості; збереження та покращення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; створення сприятливих умов в мікросоціумі для розвитку здібностей та самореалізації особистості; надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості; попередження та локалізація негативних впливів на особистість факторів соціального середовища тощо.

Основними суб'єктами соціальної роботи є соціальний працівник та соціальний педагог. Їх спеціалізація може бути різною: робота з дітьми, підлітками, дорослими, літніми людьми, сімейний соціальний педагог, медичний соціальний працівник, соціальний еколог та ін.

Як уже зазначалося, офіційно професія «соціальний педагог» з'явилася в нашій країні порівняно нещодавно. І суспільство ще не зовсім знає чи розуміє, хто такий соціальний педагог. Найчастіше соціального педагога плутають або із соціальним працівником, або з практичним психологом. Проте, якщо соціальний працівник у рамках роботи в якійсь із соціальних служб допомагає малозабезпеченим і малозахищеним прошаркам населення вирішувати соціальні проблеми – наприклад, отримати певний вид матеріальної допомоги, то соціальний педагог насамперед виховує вміння не падати духом, навчає самостійно знаходити вихід зі складної ситуації, формує людину, особливо молодого віку, як особистість, здатну впоратися з психологічними та соціальними негараздами [2].

Узагальнені групи об'єктів соціальної роботи, на думку А. Капської, є наступними [7, с. 19–20]: інваліди (представники різних вікових груп), сім'ї, у яких виховуються діти-інваліди, діти і до-

рослі, які мають психологічні проблеми, стреси, схильні до суїциду; люди похилого віку, які прирівнюються до ветеранів й учасників військових дій та Великої Вітчизняної війни, вдови і матері загиблих військовослужбовців, колишні неповнолітні в'язні фашистських концтаборів; люди похилого віку, які неспроможні себе обслуговувати, залишилися самотніми, які мають проблеми через певний вік чи інвалідність; діти й молодь, схильні до девіантної поведінки; діти які зазнають психічного, фізичного чи сексуального насильства; ті, що опинилися у кризовій ситуації, коли є загроза їхньому життю чи здоров'ю; особи, котрі повернулися з місць позбавлення волі; сім'ї в яких живуть особи, схильні до вживання наркотиків, алкоголю; кризові, неблагополучні сім'ї в яких виховуються діти-сироти чи діти, що залишилися без батьківської опіки, багатодітні сім'ї, неповні сім'ї, сім'ї, де проявляється жорстока поведінка батьків, конфліктні ситуації, сексуальна розбещеність; діти, які опинилися у складних критичних ситуаціях з різних причин, діти-сироти, діти, котрі залишилися без батьківської опіки, діти, котрі зазнали насильства з боку батьків, діти-бродяжки, знедолені.

Сфера ж діяльності соціального педагога – соціум, як найближче оточення особистості, людські відносини, соціокультурні умови розвитку. Який соціум ми маємо зараз? Останнім часом актуалізувалися такі соціальні проблеми, як бідність, алкоголізм і наркоманія, безробіття, бродяжництво і сирітство, злочинність і жорстока поведінка. Потреба в соціальному педагогові з'являється тоді, коли сім'я, школа, громадськість не забезпечують необхідного розвитку, виховання й освіти дитини, підлітка. Саме в такий період соціальний педагог є дуже потрібним, особливо для роботи з іще не сформованою молоддю та дітьми, на долі яких ці процеси впливають, мабуть, найтяжче.

Також, як зазначено в [2], розмежування роботи соціального педагога і соціального працівника в Україні підтримується не лише змістом роботи і складом клієнтів, а й різною відомчою підпорядкованістю. Робота соціального педагога відбувається переважно у закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, соціального працівника – Міністерству соціальної політики України.

Діяльність соціального педагога в закладах освіти передбачає створення умов для успішної соціалізації та адаптації дитини, як процесу набуття нею соціальної компетентності, формування і ствердження її як особистості, входження в активне громадське життя. Наприклад, за радянських часів елементи соціально-педагогічної роботи у межах виховного процесу в освітніх закладах виконували класні керівники, директори та їх заступники, вихователі і вожаті (зокрема, проводилася робота з батьками з метою корекції поведінки їх дитини, робота з групами однолітків з метою профілактики девіантної поведінки, організація допомоги хворим учням тощо).

Яким чином вирішується це завдання сьогодні? Все починається з діагностики. Кожен навчальний рік починається з складання соціальних паспортів класів. На їх основі складається соціальний паспорт закладу. Спільно з класними керівниками визначається, хто з дітей заслуговує

більшій увазі. На дітей «групи ризику» ведеться соціальна історія (до неї входять: характеристика; акт обстеження сім'ї учня, семестрові оцінки учня; пропуски учня за кожний місяць з поясненням причин; дані про роботу з учнем і його сім'єю; анкетування, тестування; рекомендації психолога по роботі з підлітком класному керівникові, вчителям; соціальна карта сім'ї учня; можуть бути вкладені доповідні, пояснювальні та інші документи, що свідчать про проведену індивідуально-профілактичну роботу). Для роботи з дітьми, що мають проблеми в навчанні, підключають психологів, які працюють над розвитком пізнавальної сфери, формують навчальну мотивацію, розвивають певні психічні процеси; вчителів-предметників; керівників предметних гуртків та факультативів, які допомагають дитині впоратися з труднощами і проблемами у навчанні та визначитися в інтересах. Соціальний педагог допомагає визначити інтереси дитини, після чого може запропонувати гурток, секцію в позашкільному закладі, де вона може розвивати свої інтереси та здібності – це теж допоможе дитині вийти з «групи ризику». Крім цього допоможе дитині з професійною орієнтацією.

Отже, важливою проблемою підготовки соціального педагога є формування його професійної компетентності у процесі навчання у ВНЗ. Зазначимо, що в науково-педагогічній літературі існують різні точки зору дослідників щодо змісту даного поняття, узагальнити які можна, використовуючи визначення, сформульоване І. Коновальчуком у [6, с. 87]: це інтегративна властивість особистості, що виражає рівень освоєння нею відповідних знань, умінь, навичок, соціального досвіду й забезпечує кваліфіковане вирішення професійних задач. У роботі [4] професійну компетентність соціального педагога пропонується визначити як інтегральну характеристику, що містить сукупність професійних знань, умінь, навичок, здатність самостійно їх набувати; уміння і готовність знаходити шляхи рішення професійних завдань; оцінювання і відповідальність за результати своєї праці. Вона є синтезом мотиваційно-цільового, змістовно-операційного і результативно-діяльнісного компонентів [1], зміст яких пропонуємо визначити згідно з кваліфікаційною характеристикою соціального педагога, а саме:

1) *мотиваційно-цільовий компонент* містить особистісне, смислоутворююче ставлення до соціально-педагогічної діяльності, що передбачає постановку соціальним педагогом цілей і завдань своєї діяльності: допомога родині в проблемах, пов'язаних з навчанням, вихованням, дотриманням за дитиною, посередництво між різними фахівцями й організаціями (установою освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури тощо); допомога дитині в подоланні причин, які негативно впливають на її успішність та відвідування школи, розпізнавання та діагностика, сприяння подальшому вирішенню проблем, важких життєвих ситуацій, які стосуються інтересів дитини, запобігання серйозним та складним ситуаціям, які впливають на розвиток дитини; профілактика правопорушень, девіантної поведінки дітей, у тому числі алкоголізму, наркоманії, паління, ранніх статевих стосунків, пропаганда здорового способу життя, залучення дітей,

батьків та громадськості до організації та проведення педагогічних заходів, акцій, організація соціально значущої діяльності дітей у соціумі (дозвілля, відпочинок, заходи). включення в процес творчості, підтримка соціальної ініціативи; індивідуальне та групове консультування дітей та дорослих, батьків, педагогів та адміністрації з питань розв'язання конфліктів та проблемних ситуацій виховання дітей у сім'ї; організація дітей і дорослих, сприяння налагодженню нормальних міжособистісних взаємовідносин у сім'ї, дитячих та дорослих колективах, допомогти педагогам у вирішенні конфліктів з дітьми;

2) *змістовно-операційний компонент* включає здатність застосовувати знання, уміння, методи впливу при рішенні конкретних соціально-педагогічних завдань у межах наступних *функцій* соціального педагога: *діагностичної*: вивчає та оцінює особливості діяльності й розвитку учнів (вихованців), мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу в цілому, неформальних молодіжних об'єднань; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу в мікрорайоні та джерела негативного впливу на дітей і підлітків; *прогностичної*: прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості; *консультативної*: дає рекомендації (поради) учням, батькам, вчителям та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, дітям, підліткам, які потребують піклування чи знаходяться у складних життєвих обставинах тощо; *захисної*: забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси у різноманітних інстанціях (службі у справах неповнолітніх, міліції, суді тощо); *профілактичної*: переконає учнів в доцільності дотримання соціально значущих норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя; сприяє попередженню негативних явищ в учнівському середовищі, попереджає та запобігає фор-

муванню протиправної або девіантної поведінки; *соціально-перетворювальної*: надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнівської молоді; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально-незахищених категорій дітей; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді; *організаційної*: координує діяльність й взаємодію усіх суб'єктів соціального виховання; сприяє соціально корисній діяльності дітей і підлітків; формує демократичну систему взаємостосунків в підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих;

3) *результативно-діяльнісний компонент* містить здатність здійснювати рефлексію соціально-педагогічної діяльності, контролювати, аналізувати, оцінювати і коректувати свою поведінку як соціального педагога, мати сукупність особистісних якостей соціального педагога, необхідних для професійної діяльності (емпатія, уміння співпереживати бідам і проблемам інших людей, щирий інтерес до людей, бажання допомогти, уміння відчувати інших людей, знаходити індивідуальний підхід до кожного співрозмовника, екстравертність (спрямованість на людей), комунікабельність, тактовність; відповідальність, відсутність гендерних стереотипів, а також стереотипів щодо людей різних вікових груп, прагнення до постійного особистісного і професійного зростання і розвитку, стресостійкість, здатність працювати в напружених умовах), відповідальність за свої дії, здатність аналізувати наслідки своєї соціально-педагогічної діяльності. Цей компонент передбачає оцінку і корекцію соціальним педагогом власних професійних дій.

Висновки і пропозиції. Таким чином, з урахуванням результатів аналізу науково-педагогічної літератури з проблем соціально-педагогічної компетентності нами визначено та охарактеризовано складники професійної компетентності соціальних педагогів, що є важливими цільовими орієнтирами їх підготовки у ВНЗ та сприятимуть підвищенню її ефективності. Подальші розробки планується пов'язати з проектуванням цілісного педагогічного процесу формування професійної компетентності соціальних педагогів.

Список літератури:

1. Аксютіна З.А. Професіональна компетентність соціального педагога / З.А. Аксютіна // В мире научных открытий. – 2010. – № 4. – С. 97-101.
2. Ашиток Н. Професії соціальний педагог і соціальний працівник: спільне і відмінне / Н. Ашиток // Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Серія «Педагогіка». – 2015. – Вип. 31. – С. 4-13.
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К.: ЦУЛ, 2009. – 208 с.
4. Гиниятова З.М. Структурные компоненты профессиональной компетентности социального педагога / З.М. Гиниятова // Педагогика высшей школы. – 2015. – № 3. – С. 66-68.
5. Гуріч В.О. Соціальна педагогіка в Україні: практика без освіти / В.О. Гуріч // Матеріали доповідей та повідомлень Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» / За ред. проф. І.В. Козубовської, проф. Ф.Ф. Шандора. – Ужгород, 2016. – С. 49-50.
6. Коновальчук І. Сутність і структура інноваційної компетентності педагога загальноосвітнього навчально-го закладу / І. Коновальчук // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: Педагогіка. – 2011. – Вип. XL. – С. 85-88.
7. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ЦУЛ, 2004. – 352 с.

Кошелева Н.Г.

Украинская инженерно-педагогическая академия

ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВЛЯЮЩИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме повышения эффективности профессионально-педагогической подготовки будущих социальных педагогов. Определена необходимость формирования высокого уровня их профессиональной компетентности. Проведен анализ научно-педагогической литературы и систематизированы подходы исследователей относительно определения понятий «профессиональная компетентность», «профессиональная компетентность социальных педагогов». По результатам проведенного анализа и на основе собственных исследований разработано содержание компонентов профессиональной компетентности социального педагога, которые являются целевыми ориентирами его подготовки в ВУЗе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, социальные педагоги, профессиональная компетентность социальных педагогов.

Kosheleva N.G.

Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

CHARACTERISTIC OF COMPONENTS OF SOCIAL TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE

Summary

Article is devoted to an actual problem of efficiency increase of future social teachers' professional and pedagogical training. Necessity of their professional competence high level formation is defined. On the basis of scientific and pedagogical literature analysis the concepts «professional competence», «social teachers' professional competence» are defined. According to results of the carried-out analysis and on the basis of own researches the maintenance of components of social teachers' professional competence which are target reference points of their preparation in Higher Educational Establishment.

Keywords: professional competence, social teachers', social teachers' professional competence.